

Людмила Гуцало

кандидат історичних наук, доцент
кафедри всесвітньої історії
Житомирського державного
університету імені Івана Франка,
завідувач науково-дослідної лабораторії
“Дослідження історії Волині”
Житомирського державного
університету імені Івана Франка

СТАН ОСВІТИ НАЦІОНАЛЬНИХ РАЙОНІВ ВОЛИНИ В ПЕРІОД КОРЕНІЗАЦІЇ

Політика “забезпечення прав національних меншостей” мала на меті не лише організацію національних районів, розвиток їх економічних показників, а й закладів освіти та культури національних меншин. Для забезпечення культурного розвитку інонаціонального населення в 1921 році при Наркоматі освіти була заснована Рада нацменшостей. Саме ця центральна інституція була реальною владою, яка працювала на ниві освіти й культури, забезпечуючи національно-культурні потреби, право громадян отримувати освіту рідною мовою.

Радянська влада загалом не сприймала попередній досвід національної школи, і нова за змістом навчання школа поставала з нуля. Із середини 20-х років ХХ ст. починає розгортатися загальна освіта рідною мовою, підготовка вчительських кадрів, видання підручників (хоча недостатньо серед багатьох національностей). Поступово збільшувалось охоплення початковими національними школами дітей.

Звернемо увагу на структуру освіти мовами національних меншин. Річ у тому, що вона збігалася з усією системою народної освіти, яка була прийнята в Україні. Щодо школи соціального виховання, то окрема національна школа могла будуватися лише в тих населених пунктах, де було не менше 20 дітей національних меншин шкільного віку. Доречно було б відзначити, що в основі системи шкільної освіти національних меншин була 4-х річна школа (молодший концентр 7-річки), що будувала свою роботу відповідно мовою національних меншин. 4-річки характерними стають як для села, містечка, так і для міста. Крім того, для кожної національності в районних центрах, великих містечках утворювалися старші концентри 7-річних шкіл.

Кваліфікація педагогічних кадрів національних шкіл залишалася, як і раніше, недостатньою, хоча з деякими покращеннями. Особливо гостро відчувалася відсутність підготовки необхідної кількості польських учителів. А відсутність багатьох польських підручників загрожувала майже зривом усієї роботи польських шкіл з нового 1926/27 н. р. і була мотивом незадоволення населення на виборах до рад.

25 серпня 1930 р. ЦК ВКП(б) було прийнято рішення «про проведення загального обов'язкового початкового навчання», а вже через рік, у серпні 1931 р., нарком освіти М. Скрипник повідомив, що директива про введення загального початкового обов'язкового навчання на території УРСР загалом виконана. Діти 8-10 років були охоплені початковою школою на 98,2%.

Аналізуючи шкільництво в національних районах, зазначимо, що в 1931 р. у польському Мархлевському районі з 24 польських трудових шкіл 3 не працювали

зовсім за браком учителів, лише 6 мали власні приміщення, 7 шкіл наймали зовсім не пристосовані приміщення, решта – працювали у власних більш-менш пристосованих або зовсім непристосованих будинках. У багатьох школах один учитель працював із трьома гуртками по 75 – 85 учнів. Забезпечення шкіл підручниками, приладдям та обладнанням було недостатнім: у деяких школах не вистачало 50% парт. Але в інших районах Волинської округи справа була ще в гіршому стані: з 82 польських шкіл в окрузі (ураховуючи 7-річки та агрошколу) тільки 16 мали спеціальні власні приміщення, а 15 шкіл – наймали. Відсоток охоплення дітей шкільного віку трудшколами досягав на 1931 р. 78%. Зазначимо, що в польському районі працювало декілька німецьких шкіл: одна 4-річка, дві 3-річки. У Пулинському німецькому районі функціонувало 26 німецьких шкіл: повних 7-річок – 1, 4-річок – 7, 3-річок – 18.

Як уже зазначено, особливо гостро стояла проблема перепідготовки педагогічних кадрів для національних шкіл. Саме вона сприяла створенню мережі спеціальних навчальних закладів, курсів для підготовки вчителів національних шкіл.

На основі річних звітів простежимо, як проводилася перепідготовка вчителів національних шкіл у Волинській окрузі. Так, у річному звіті Волинської окружної інспектури народної освіти за 1924/25 н. р. зазначено про проведення курсів для перепідготовки вчителів. У звітний період були організовані курси для польських учителів на 25 осіб, для єврейських – на 30 осіб, губернські курси для німецьких учителів – на 80 осіб. Усі зазначені курси проводились у Житомирі й були двотижневими, за винятком курсів для німецького вчительства, які проходили в с. Стара Буда й тривали 3 тижні. Польські та єврейські курси охопили лише 50% вчительства, а німецькі – 100%. У 1926/27 н. р. Волинською окружною інспектурою народної освіти були влаштовані курси на 40 осіб польських учителів, а в 1927-28 році – на 47.

Для повного розуміння ситуації звернемо увагу на те, що труднощі із забезпеченням національних шкіл учителями певною мірою створювалися штучно, оскільки основним критерієм підбору кадрів для роботи в школі був класовий підхід (соціальне походження вчителів, їхня лояльність до радянської влади). Посади почали обіймати «висуванці» з робітничого класу й селянства, а інші прошарки вважалися шкідливими елементами. Це добре видно на основі аналізу документів обстеження Волинської округи, проведеного в 1929 р. інструктором ЦВК СРСР А. Шишкановим: «Особливо впадає в очі засміченість складу німецьких учителів чужим елементом у Волинській окрузі, так, із 103 учителів у німецьких школах 40% підлягає терміновій заміні. Це 2 куркулі, 3 колишніх орендатори, 5 колишніх торговців, 5 колишніх службовців, 24 колишніх кістери (псаломщики)». Такою терміновою заміною й повинні були стати вихідці з робітничого та селянського класу й виховувати молоде покоління як будівників комунізму. Не даремно «культурна революція» була одним із компонентів сталінського плану побудови соціалізму. Носіїв старої культури намагалися підвести під культурну базу соціалістичної ідеології або залишити поза культурним розвитком країни. Завдання установ освіти та культури національних меншин також розглядалися в руслі місії культурної революції.

У серпні 1929 р. у Житомирі проходила Всеукраїнська нарада освітян поляків. Під час роботи наради було акцентовано увагу на таких: антирелігійне виховання дітей у школі та загалом масова антирелігійна робота освітян; питання про видання польської літератури – від підручників, популярної наукової до художньої літератури. Оскільки при Житомирському музеї діяв польський відділ, то на нараді було заплановано реорганізувати цей музей на польський музей України, щоб освітяни дбали про збирання історичних матеріалів. Трохи пізніше, через місяць, у

Житомирі проходила Всеукраїнська нарада освітян-чехів. Народою було ухвалено клопотання перед відповідними організаціями про те, щоб повніше задовольняти культурні вимоги чеського населення, – почати обслуговувати літературою та відповідною пресою в Союзному масштабі. У 1929 р. при Житомирському ІНО було засновано чеський семінар.

Національне питання стосувалося й піонерського руху, який підтримували та фінансували ради. У більшості піонерських загонів робота проводилася рідною мовою дітей. На 1 жовтня 1925 р. у Волинській окрузі діяв 181 піонерський загін із 8135 піонерами, з них 114 загонів – у селі. За національністю піонери розподілялися так: українці – 3529, росіяни – 319, поляки – 190, євреї – 4055, німці – 23, інші – 19. Як бачимо, найгірше було з організацією юних піонерів у німців та поляків. У річному звіті Волинської окружної інспектури Народної освіти це пояснюється «відсталістю та консерватизмом батьків і браком робітників у цій галузі».

На основі опрацювання великої кількості джерел ми простежили процес організації шкіл для національних меншин Волині. Аналіз документів свідчить про труднощі, які були наявні в школах національних меншин: відсутність шкільних приміщень, інвентарю, підручників, учительських кадрів.

Освіта національних меншин того часу проникнута ідеєю класового й партійного підходу до роботи культурно-освітніх закладів, що мали стати кузницею ідеологічного виховання трудящих як будівників соціалізму.